

แนวทางการออกแบบกิจกรรมนอกสถานที่เป็นฐานการเรียนรู้และพัฒนา
ด้านคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาดนตรีในระดับอุดมศึกษา
Guidelines for Field Trip Activities Designing as A Learning Core
and The Moral and Ethical Aspects Development for Music Students
in Higher Education

ณัฐศรัณย์ ทฤษฎีคุณ*
Natsarun Tissadikun

Received: July 9, 2021 Revised: September 6, 2021 Accepted: September 27, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวทางในการออกแบบกิจกรรมนอกสถานที่เป็นฐานการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคุณธรรมและจริยธรรมของนักศึกษาดนตรีในระดับอุดมศึกษา เพื่อตอบสนองต่อการเรียนรู้โดยใช้การศึกษานอกสถานที่เป็นฐานให้เกิดการบูรณาการองค์ความรู้ และทักษะทางดนตรีซึ่งเป็นไปตามความถนัดของนักศึกษาวิชาเอกดนตรีจากการลงมือปฏิบัติจริง การดำเนินแนวทางตามรูปแบบของกิจกรรมได้แบ่งการนำเสนอเป็น 2 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบของการแสดงดนตรี และรูปแบบของการสอนดนตรีนอกสถานที่ โดยการดำเนินกิจกรรมเป็นไปตามหลักการแนวคิดแบบอริยสัจ 4 นำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้และการทำงานของนักศึกษาและเกิดผลการเรียนรู้ทั้ง 5 ด้าน กิจกรรมนี้มุ่งเน้นด้านคุณธรรมจริยธรรมเป็นสำคัญ และได้ใช้หลักการเรียนรู้เชิงรุกมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินกิจกรรมการสอนดนตรีนอกสถานที่ เกิดการตอบสนองต่อผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพของนักศึกษา และเป็นแนวทางที่ต้องการนำเสนอรูปแบบของการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรมให้สอดคล้องและมีความเหมาะสมกับความถนัดของนักศึกษา และความเป็นอัตลักษณ์ของนักศึกษาวิชาเอกดนตรีที่จะสามารถได้รับทั้งความรู้ และแสดงศักยภาพด้านทักษะดนตรีควบคู่กันไปแบบบูรณาการร่วมกัน

คำสำคัญ: การศึกษานอกสถานที่, คุณธรรม, จริยธรรม, นักศึกษาดนตรี

* อาจารย์ประจำวิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

Abstract

The purpose of this article is to present the guidelines for field trip activities designing as a learning core and the moral and ethical aspects development for music students in higher Education. In response to the studies by using field trip education as a core to integrate the knowledge and musical skills that conform to the aptitude of the students majoring in music from practical experience, the implementation, according to the guidelines, has been conducted into 2 activities, namely, music performance and music teaching beyond classroom. The activities have been conducted according to the concept of the 4 Noble Truths which are applied to these activities in order to accomplish in both learning and working achievements for the students and result in learning outcomes in all aspects. We particularly focus on morality and ethics and has applied the principle of proactive learning in conducting music teaching activities beyond the classroom and the learning outcomes on morality, ethics and professional ethics of the students have been fulfilled. This will be a guideline which presents the activities in the form of moral and ethical learner development to be conformed to and appropriate with the aptitude of the students and also the identity of the music major students who will be able to gain both knowledge and showing potential in musical skills together.

Keywords: Field Trip, Morality, Ethics, Music Students

บทนำ

แนวทางการพัฒนานักศึกษาดนตรีในด้านคุณธรรมและจริยธรรมเป็นส่วนหนึ่งของแผนกิจกรรมพัฒนานักศึกษาและสอดคล้องมาตรฐานผลการเรียนรู้ด้านคุณธรรมจริยธรรมที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดควบคู่ไปกับผลการเรียนรู้ด้านความรู้ ทักษะทางปัญญา ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความรับผิดชอบ รวมถึงทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2558, หน้า 2-3) ทั้งนี้ตามหลักสูตรของสถานศึกษาระดับอุดมศึกษาได้มีการจัดหลักสูตรให้รายวิชาต่างๆ จัดการเรียนการสอนและพัฒนาให้นักศึกษาให้สอดคล้องตามเกณฑ์ดังกล่าว โดยเฉพาะการพัฒนาให้นักศึกษาในด้านคุณธรรมและจริยธรรมที่ควรมีการจัดการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบจะทำให้ นักศึกษาเกิดความสนใจในกิจกรรมหรือการเรียนการสอน นักศึกษาได้รับการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรม ความหมายของคุณธรรม หมายถึง การคิดดี ภาวะจิตใจที่เมื่อแสดงความประพฤติออกมาแล้ว สังคมตัดสินออกมาว่าเป็นจริยธรรมที่ดี จริ่ง งาม และคำว่าจริยธรรม หมายถึง การประพฤติดี หรือศีลธรรม การกระทำที่บ่งชี้ถึงพฤติกรรมเชิงบวก (ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม, 2558, หน้า 11-12) นอกจากนี้ในปัจจุบันยังพบปัญหาการขาดคุณธรรมจริยธรรมของผู้คนในสังคม เนื่องจากเป็นไปตามสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย เช่น เทคโนโลยี วัฒนธรรมจากต่างประเทศ เข้ามามีบทบาทและส่งผลกระทบต่อพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมของผู้คนในสังคม โดยสามารถพบข่าวการกระทำผิดต่อจรรยาบรรณวิชาชีพอยู่บ่อยครั้ง (ปาริชาติ ธีระวิทย์, 2561, หน้า 33) ดังนั้น นักศึกษาควรต้องได้รับการพัฒนาและส่งเสริมด้านคุณธรรมจริยธรรม ควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอนในรายวิชา และกิจกรรมอื่นๆ ในสถานศึกษา ซึ่งจะสามารถนำไปสู่การประยุกต์ใช้และเป็นแนวทางในการประกอบอาชีพที่มีประสิทธิภาพได้ในอนาคต เป็นบุคลากรที่ดีต่อสังคมและวิชาชีพ ที่มีพร้อมทั้งความรู้ ทักษะวิชาชีพ คุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ

จากเหตุผลของแนวคิดดังกล่าว ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นอาจารย์ผู้สอนในรายวิชาจริยธรรมสำหรับครุฑดนตรี ซึ่งเป็นรายวิชาในหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีตะวันตก วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา สำหรับการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาดังกล่าวมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นในเรื่องของหลักจรรยาบรรณวิชาชีพครู และหลักคุณธรรมจริยธรรมที่สอดคล้องต่อการประกอบอาชีพทางดนตรี ซึ่งนอกจากจะเรียนรู้เพียงหลักการต่างๆ เพียงอย่างเดียววนั้น อาจไม่เพียงพอต่อความรู้ความเข้าใจของนักศึกษา หรือการเชื่อมโยงหลักการต่างๆ ไปสู่การปฏิบัติจริง นักศึกษาอาจไม่เห็นภาพของการเชื่อมโยงหลักคุณธรรมจริยธรรม และจรรยาบรรณที่เกี่ยวข้องกับทางวิชาชีพครุฑดนตรีหรือนักดนตรี ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับครุฑดนตรี และผู้ประกอบอาชีพนักดนตรี ด้วยเหตุนี้จึงนำมาสู่แนวทางการนำเสนอการออกแบบกิจกรรมเพื่อพัฒนานักศึกษา โดยเฉพาะกับนักศึกษาดนตรีที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีอัตลักษณ์เฉพาะศาสตร์ มีความสนใจที่แตกต่างไปจากนักศึกษสาขาวิชาชีพอื่นๆ ล้วนมีบทบาทเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวทั้งสิ้น การกระตุ้นให้นักศึกษาดนตรีได้มีแนวคิดในการสร้างกิจกรรมการแสดงดนตรี การสอนดนตรีให้เข้ากับ ความเข้าใจของชุมชน การเกิดแนวคิดใหม่ๆ ในการสังเคราะห์ความรู้ และกระบวนการอย่างมีประสิทธิภาพ (เนาวนิตย์ สงคราม, 2557, หน้า 9-10) ดังนั้น ผู้จัดกิจกรรมจึงควรออกแบบกิจกรรมดนตรีที่มีการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมให้มีความหลากหลาย น่าสนใจ และมีความสอดคล้องกับหลักการของเนื้อหาในรายวิชา สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของนักศึกษา ทำให้ตระหนักและเห็นความสำคัญของคุณธรรมจริยธรรมที่มีต่ออาชีพดนตรีในอนาคต

สำหรับแนวทางที่ผู้เขียนนำเสนอต่อไปนี้เป็นประสบการณ์ในการจัดกิจกรรมในรายวิชาจริยธรรมสำหรับครูดนตรี และได้มีแนวทางการออกแบบกิจกรรมดนตรี โดยเป็นกิจกรรมของรายวิชาเพื่อพัฒนานักศึกษาในด้านคุณธรรมจริยธรรมไว้ 2 รูปแบบ ดังนี้

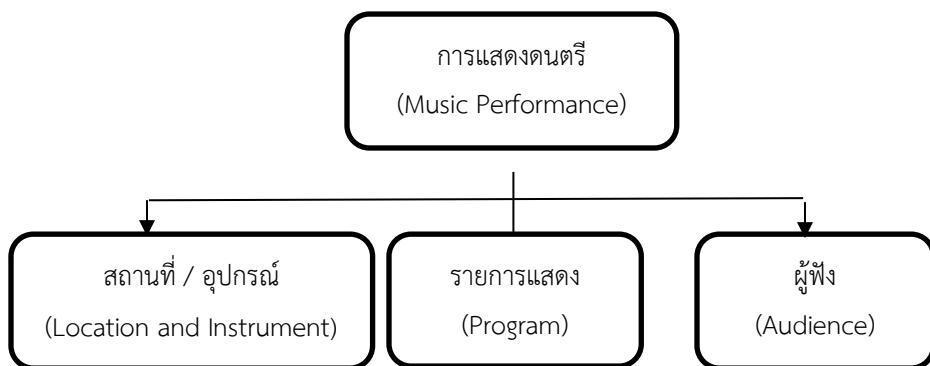
1. กิจกรรมการแสดงดนตรี

ในรายวิชาจริยธรรมสำหรับครูดนตรี นอกจากมีการเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพครูแล้ว ยังควรมีการจัดกิจกรรมการแสดงดนตรี ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของนักศึกษาในรายวิชาที่จะต้องมีทักษะความชำนาญด้านการบรรเลงดนตรีเป็นสำคัญ ส่งผลต่อการนำไปสู่การประกอบอาชีพนักดนตรีในอนาคต ทั้งนี้ในรายละเอียดของการแสดงให้เกิดการบูรณาการทุกเกณฑ์อย่างสร้างสรรค์ อาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมจึงออกแบบโจทย์ของกิจกรรมเพื่อเพิ่มความท้าทายให้กับนักศึกษาดนตรี ดังภาพ 1 ประเด็นที่ใช้ในการกำหนดโจทย์สำหรับกิจกรรมแสดงดนตรีนอกสถานที่ โดยอาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมได้กำหนดโจทย์ที่สร้างความท้าทายให้กับนักศึกษาไว้ดังนี้

1.1 การแสดงดนตรี จัดขึ้นที่สถานที่ปฏิบัติธรรม

1.2 ผู้ฟังดนตรี คือ ผู้ที่มาปฏิบัติธรรมในสถานปฏิบัติธรรม

1.3 บทเพลงที่นำมาแสดงจะต้องมีการศึกษาลิขสิทธิ์เพลง และเป็นบทเพลงที่มีเนื้อหาเชิงบวก สืบเนื่องจากบริบทของสถานที่ และผู้ฟังดนตรี เป็นหน้าที่ของนักศึกษาดนตรีที่จะต้องออกแบบรายการแสดงโดยคัดเลือกบทเพลงที่มีความหมายเชิงบวก รวมถึงการวิเคราะห์และทำความเข้าใจกับความหมายของบทเพลง เพื่อสื่อสารและถ่ายทอด อธิบายให้กับผู้ฟังก่อนเข้าสู่การแสดงบทเพลงนั้นๆ

ภาพ 1 ประเด็นที่ใช้ในการกำหนดโจทย์สำหรับกิจกรรมแสดงดนตรีนอกสถานที่

จากโจทย์ที่อาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมได้ออกแบบและกำหนดมานั้น เป็นความท้าทายของนักศึกษาในรายวิชาจริยธรรมสำหรับครูดนตรี ด้านแนวคิดสร้างสรรค์ การคิด วิเคราะห์ ค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และจากแหล่งต่างๆ การสื่อสารความหมายของบทเพลงอย่างตรงไปตรงมา และมีความถูกต้องของข้อมูลที่ค้นคว้ามา เพื่อเผยแพร่ความรู้ของบทเพลงให้แก่ผู้ฟัง รวมถึงผู้สอนได้มีการออกแบบกระบวนการดำเนินงานกิจกรรมด้วยการแนะนำ

นักศึกษาดำเนินงานตามหลักการและพื้นฐานกระบวนการแก้ปัญหาตามหลักแนวคิดแบบอริยสัจ 4 (Functions Concerning The Four Noble Truths) ตามแนวคิดของสาโรช บัวศรี อ่างถึงโน ทิศนา แคมมณี (2556, หน้า 108) โดยได้ประยุกต์หลักอริยสัจ 4 มาใช้เป็นกระบวนการแก้ไขปัญา โดยใช้ควบคู่ไปกับแนวทางปฏิบัติที่เรียกว่า “กิจในอริยสัจ 4” หรือ “กิจญาณ” (นรชัย ณ วิเชียร, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวัน, และนลินณัฐ ดีสวัสดิ์, 2561, หน้า 167) ประกอบไปด้วย

1. “การกำหนดรู้” หรือ “ขั้นปริยญา” (Comprehension) หมายถึง การศึกษาให้รู้จัก ให้เข้าใจชัดเจนตามสภาพที่เป็นจริง ได้แก่ การทำความเข้าใจและสามารถกำหนดขอบเขตของปัญหาได้ (Location of The Problem)
2. “การละ” หรือ “ขั้นปหานะ” (Abandonment) หมายถึง การกำจัด ทำให้หมดสิ้นไป เช่น การกำจัดต้นเหตุแห่งปัญหา โดยเป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุที่เกิดขึ้นจากปัญหา (Diagnosis of The Origin)
3. “การทำให้แจ้ง” หรือ “ขั้นสังนิกริยา” (Realization) หมายถึง การเข้าถึงหรือการบรรลุที่ปราศจากปัญหา บรรลุจุดหมายที่ต้องการ สามารถแก้ไขปัญาได้และสำเร็จ (Envisioning The Solution)
4. “การเจริญหรือการลงมือปฏิบัติ” หรือ “ขั้นภาวนา” (Development) หมายถึง การทำตามวิธีการที่นำไปสู่จุดหมาย หรือการลงมือแก้ไขปัญา การลงมือทำตามวิธีการ ขั้นตอนต่างๆ และการลงมือแก้ไขปัญานั้นๆ (Program of Treatment)

จากการดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของการแสดงดนตรี ได้ยึดหลักแนวคิดแบบอริยสัจ 4 ซึ่งนักศึกษาได้มีการดำเนินกระบวนการตามหลักแนวคิดดังกล่าวได้ดังต่อไปนี้

ตาราง 1 ตารางดำเนินกิจกรรมการแสดงดนตรีตามแนวคิดแบบอริยสัจ 4

กระบวนการแก้ปัญหาตามหลักอริยสัจ 4	การปฏิบัติ
1) เข้าขั้นกำหนดปัญหา (ขั้นทุกข์)	- นักศึกษายังไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการแสดงดนตรีที่ส่งผลต่อการทำให้เกิดความมีคุณธรรมจริยธรรม - นักศึกษาดนตรียังไม่ได้รับการส่งเสริมด้านแนวคิดสร้างสรรค์ทางการบรรเลงที่หลากหลาย
2) ขั้นตั้งสมมติฐาน (ขั้นสมุทัย)	- การจัดกิจกรรมให้กับนักศึกษาไม่ได้มุ่งเน้นการบูรณาการระหว่างความถนัดของนักศึกษาคือความสามารถทางดนตรีกับการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรม - การแยกกิจกรรมคุณธรรมจริยธรรมออกจากดนตรีโดยสิ้นเชิง
3) ขั้นทดลองและเก็บข้อมูล (ขั้นนิโรธ)	- การจัดกิจกรรมแสดงดนตรีบูรณาการให้เกิดคุณธรรมจริยธรรม
4) ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล (ขั้นมรรค)	- เมื่อเสร็จสิ้นการแสดง สรุปผลและปิดการแสดง - ข้อมูลมาวิเคราะห์ สรุปผลรายงานผลการแสดง

จากตาราง 1 จะเห็นได้ว่า การนำหลักแนวคิดของอริยสัจ 4 ที่เป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหารายวิชาจริยธรรม สำหรับครูดนตรี มาวิเคราะห์ประเด็นต่างๆ เพื่อให้เกิดการนำไปประยุกต์ใช้เพื่อวางแผนและดำเนินการตามแผน กิจกรรมการแสดงดนตรี และเป็นไปตามกระบวนการที่ดำเนินกิจกรรมเพื่อกระตุ้นให้นักศึกษาเกิดการบูรณาการ ระหว่างการแสดงดนตรีกับคุณธรรมจริยธรรมที่เกิดขึ้นในตัว of นักศึกษา และสอดคล้องกับมาตรฐานผลการเรียนรู้ที่กำหนดไว้ทั้ง 5 ด้านของกระทรวงศึกษาธิการที่เกิดผลสัมฤทธิ์ได้จริง โดยมีการอธิบายรายละเอียดดังนี้

1. เข้าขั้นกำหนดปัญหา (ขั้นทุกข์) โดยอาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมต้องทำการวิเคราะห์ในขั้นทุกข์ในลำดับแรก ซึ่งวิเคราะห์ร่วมกันในชั้นเรียนถึงประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในการเรียนในมหาวิทยาลัย หรือการใช้ชีวิตร่วมกันในสาขาวิชาจรรยาบรรณวิชาชีพ และด้านการจัดกิจกรรมพัฒนานักศึกษาของสถาบันที่ผ่านมาส่งผลต่อการพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาดนตรีได้จริงหรือไม่ จากนั้นเมื่อมีการพิจารณาจากปัญหาที่เกิดขึ้น จึงได้มีการจัดกิจกรรมเพื่อแก้ไข ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาได้ถูกทิศทาง โดยปัญหาที่พบโดยส่วนมาก ได้แก่ นักศึกษายังไม่เห็นความเชื่อมโยงระหว่างการแสดงดนตรีในทางวิชาชีพที่ส่งผลต่อการทำให้เกิดความมีคุณธรรมจริยธรรม และนักศึกษายังไม่ได้รับการส่งเสริมด้านแนวคิดสร้างสรรค์ทางการบรรเลงที่หลากหลาย ซึ่งกล่าวคือ นักศึกษามีมโนภาพที่เป็นเพียงการแสดงดนตรีตามสถาบันเชิง หรืองานรื่นเริงต่างๆ เช่น งานแต่งงาน หรืองานเลี้ยงสังสรรค์เท่านั้น

2. ขั้นตั้งสมมติฐาน (ขั้นสมุทัย) เป็นการวิเคราะห์และสืบหาสาเหตุของปัญหาที่ทำให้เกิดทุกข์ โดยที่ผ่านมาการจัดกิจกรรมพัฒนานักศึกษาดนตรีที่มุ่งเน้นด้านคุณธรรมจริยธรรม จะถูกดำเนินการขึ้นโดยที่นักศึกษาเกิดการตั้งคำถามที่เกิดขึ้นกับความเชื่อมโยงกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเป็นตัวตนของนักศึกษา เช่น ความถนัด ความชื่นชอบดนตรี และความสามารถทางดนตรีที่ไม่มีความสัมพันธ์กันกับกิจกรรมที่เคยจัดขึ้น เช่น การเข้าวัด สวดมนต์ หรือการเข้าค่ายธรรมะ การฝึกระเบียบวินัยในค่ายทหาร กิจกรรมเหล่านั้นไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับบริบทของนักศึกษาดนตรี และเกิดการบูรณาการระหว่างวิชาชีพดนตรี และด้านคุณธรรมจริยธรรม จึงทำให้เกิดทัศนคติที่ไม่ดีต่อการจัดกิจกรรมพัฒนาคุณธรรมให้กับนักศึกษาในรูปแบบดังกล่าว อีกทั้งนักศึกษาไม่ได้เห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ในทางวิชาชีพจากกิจกรรมที่จัดขึ้น

3. ขั้นทดลอง (ขั้นนิโรธ) เป็นการจัดหาพื้นที่ในการแสดงออกทางดนตรี โดยนักศึกษาเกิดความท้าทายในโจทย์ที่ได้รับ โดยใช้การกระตุ้นให้เกิดแนวคิดสร้างสรรค์ ศักยภาพ และการแสดงความสามารถทางดนตรีได้อย่างเหมาะสมกับบริบทของงานและสถานที่ ส่งผลต่อการนำไปประสบการณ์ไปประยุกต์ใช้ในวิชาชีพของตนเองได้จริงในอนาคต ซึ่งนักดนตรีมืออาชีพที่ดีนั้น จะต้องมีความคิดสร้างสรรค์ในการแสดงดนตรีให้เหมาะสมกับสถานที่ กาลเทศะเหมาะสมกับงานและพิธีการต่างๆ และต้องแสดงถึงความสามารถและศักยภาพความชำนาญในการบรรเลงดนตรีที่หลากหลายแนว เพื่อสร้างโอกาสในทางอาชีพของตนเองที่หลากหลายได้มากขึ้นในอนาคต หลังจากที่ได้จัดหาพื้นที่แสดงดนตรี และรับทราบโจทย์แล้ว นักศึกษาทำการศึกษาค้นคว้าบทเพลงที่เหมาะสมในการนำมาใช้ในการจัดแสดง โดยคำนึงถึงลิขสิทธิ์เพลงและความหมายของเพลงในเชิงบวก ดังนั้น นักศึกษาจึงได้มีการนำบทเพลงที่มาจากการ์ตูนประพันธ์ขึ้นเองบางส่วน ตลอดจนการนำเอาบทเพลงบรรเลงคลาสสิกที่ผู้ฟังคุ้นหู นำมาแสดงบรรเลงโดยกีตาร์คลาสสิก เพื่อให้เกิดความหลากหลายของการแสดง

4. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล และสรุปผล (ขั้นสรุป) เมื่อนักศึกษาออกแสดงดนตรีเสร็จสิ้นแล้ว นักศึกษารายงานผลร่วมกันอาจใช้รูปแบบการอภิปราย การเขียนรายงานผลสรุปโครงการ การเขียนบทความในเชิงการศึกษาและประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดกิจกรรม การบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว เพื่อจัดทำเป็นคลิปวิดีโอในการนำเสนอเพื่อการสรุปผลต่อไป

ดังนั้น การดำเนินการจัดกิจกรรมตามหลักหลักอริยสัจ 4 สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์การดำเนินงานกับการพัฒนาองค์กรแบบอริยสัจ 4 ได้อีกทางหนึ่งหรือที่เรียกว่าวงจรบริหารแบบ 4 ขั้นตอน (PDCA) ประกอบไปด้วย การวางแผน (Plan) การปฏิบัติ (Do) การตรวจสอบ (Check) และการดำเนินการ (Action) เป็นเพียงการนำมาเป็นแนวทางในการปฏิบัติกิจกรรมการแสดงดนตรี โดยมีการเชื่อมโยงองค์ความรู้ในการอธิบายให้กับนักศึกษาได้เข้าใจ การเปรียบเทียบของการนำหลักอริยสัจ 4 มาใช้ในการดำเนินงานหรือประกอบอาชีพ ทำให้นักศึกษาเข้าใจความเชื่อมโยงของดนตรีและคุณธรรมจริยธรรมมากยิ่งขึ้น จากการที่นักศึกษาได้ร่วมแสดงดนตรีในกิจกรรมดังกล่าว พบว่า นักศึกษาเกิดการวิเคราะห์สาเหตุของการเลือกบทเพลงที่นำมาใช้ในการแสดง การศึกษารายละเอียดและความหมายของบทเพลงที่เลือกนำมาใช้ในการแสดงได้อย่างเหมาะสม การอธิบายหรือการบรรยายการให้กำลังใจและสอดคล้องกับความหมายของบทเพลงที่นำมาบรรเลง ซึ่งนักศึกษาสามารถทำได้เป็นอย่างดี มีการวิเคราะห์บทเพลงจนเข้าใจและสามารถถ่ายทอดอารมณ์และความหมายของบทเพลงให้ผู้ฟังได้เป็นอย่างดี จึงทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมในด้านการตระหนักและเห็นคุณค่าของวิชาชีพนักดนตรี การนำเสนอและเลือกใช้บทเพลงได้เหมาะสมกับพิธีการ สถานที่ และกลุ่มเป้าหมายผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม และในด้านผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการทั้ง 4 ขั้นของหลักอริยสัจ 4 ทำให้นักศึกษาได้ตระหนักว่า เมื่อปฏิบัติตามการดำเนินงานตามกระบวนการดังกล่าวแล้ว ก็จะสามารถบรรลุเป้าหมายของกิจกรรมได้เป็นอย่างดี

2. กิจกรรมการสอนดนตรี

กิจกรรมการสอนดนตรี เป็นกิจกรรมที่เป็นส่วนสำคัญของรายวิชาการจริยธรรมสำหรับครูดนตรี โดยมุ่งเน้นหลักจรรยาบรรณวิชาชีพครูเป็นหลัก สำหรับนักศึกษาที่จะต้องไปเป็นครูดนตรีในอนาคต นอกจากจะต้องใช้องค์ความรู้ด้านหลักการสอน วิธีสอน และทักษะทางดนตรีมาประยุกต์ใช้ในการสอนดนตรีให้เหมาะสมกับผู้เรียนตามบริบทต่างๆ ของแต่ละพื้นที่ และช่วงอายุของผู้เรียน ยังจะต้องมุ่งเน้นการปฏิบัติตนให้เหมาะสมเป็นตัวอย่างที่ดีในฐานะที่ตนเองเป็นครูผู้สอนอีกด้วย ทั้งนี้ ผู้สอนและนักศึกษาในรายวิชา ได้ดำเนินการวางแผนและเตรียมความพร้อมของกิจกรรมการสอนดนตรี ดังนี้

2.1 ติดต่อประสานงานกับสถานที่ในการจัดกิจกรรม โดยอาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมจัดทำหนังสือขอทำกิจกรรมจากหน่วยงานต้นสังกัดไปยังสถานที่ที่ใช้ในการจัดกิจกรรม

2.2 หลังจากได้รับการอนุญาตให้เข้าจัดกิจกรรมในสถานที่ดังกล่าวได้แล้ว นำนักศึกษาทำการสำรวจบริบทของผู้เรียน ประกอบไปด้วย ช่วงชั้น ช่วงอายุของผู้เรียน จำนวนผู้เรียน ชุมชนและวัฒนธรรมของสังคมโดยรอบ โดยมีวิธีการสำรวจดังนี้

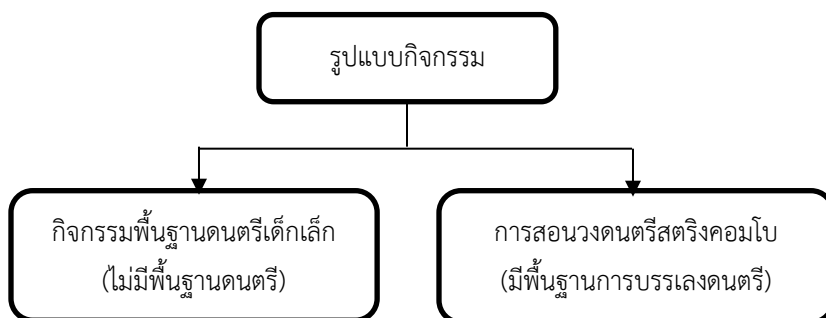
2.2.1 ค้นหาข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต เช่น ข้อมูลของสถานที่ที่จะไปจัดกิจกรรม หรือข้อมูลการเดินทาง เป็นต้น

2.2.2 ติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ หรือผู้ดูแลสถานที่ เพื่อเข้าไปสำรวจสถานที่ อุปกรณ์ สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม หรือมีการพบปะกับผู้เรียนในเบื้องต้น

2.2.3 สอบถามเจ้าหน้าที่ ครูผู้สอนในสถานที่นั้นในด้านวัตถุประสงค์และความต้องการในผลสัมฤทธิ์ ของผู้เรียนภายในขอบเขตและระยะเวลาที่นักศึกษาทำกิจกรรม

2.3 นักศึกษากลับมาทำการประชุมเพื่อหารือด้านการวางแผนการทำงาน วางแผนการสอน รูปแบบการ สอน และวิธีการดำเนินงาน โดยมีรูปแบบของกิจกรรมการสอนดนตรีดังนี้

ทั้งนี้ ในภาพ 2 รูปแบบกิจกรรมการสอนดนตรีที่นักศึกษาได้ออกแบบขึ้นโดยการวางแผนโครงสร้าง โดยวิเคราะห์ จากพื้นฐานของกลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้เรียนเป็นหลัก นักศึกษาทำการสำรวจพื้นฐานผู้เรียนเบื้องต้นจากการสอบถาม ครูผู้สอนหลัก การใช้กิจกรรมดนตรีในขั้นแรก เพื่อละลายพฤติกรรม (Ice Breaking) และทำการบันทึกผลการสำรวจ พฤติกรรมผู้เรียน และพื้นฐานดนตรี จนได้โครงสร้าง 222 รูปแบบดังภาพ 2 ได้แก่ กิจกรรมพื้นฐานดนตรีเด็กเล็ก สำหรับผู้เรียนที่ไม่มีพื้นฐานดนตรี และการสอนวงดนตรีสตริงคอมโบ (String Combo) สำหรับผู้เรียนที่มีพื้นฐาน การบรรเลงดนตรีอยู่แล้ว แต่ต้องการได้รับการแนะนำและพัฒนาให้มีศักยภาพและทักษะการบรรเลงที่ถูกต้องและมี ประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้ ในรูปแบบของกิจกรรมดังกล่าว อาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมได้นำหลักการเรียนรู้ตามแนว ทางการเรียนรู้เชิงรุกตามแนวคิดของ Fink's Taxonomy of Significant Learning (เนาวนิตย์ สงคราม, 2557, หน้า 33-34) มีรูปแบบการเรียนรู้ที่สำคัญ (Significant Learning) ดังนี้

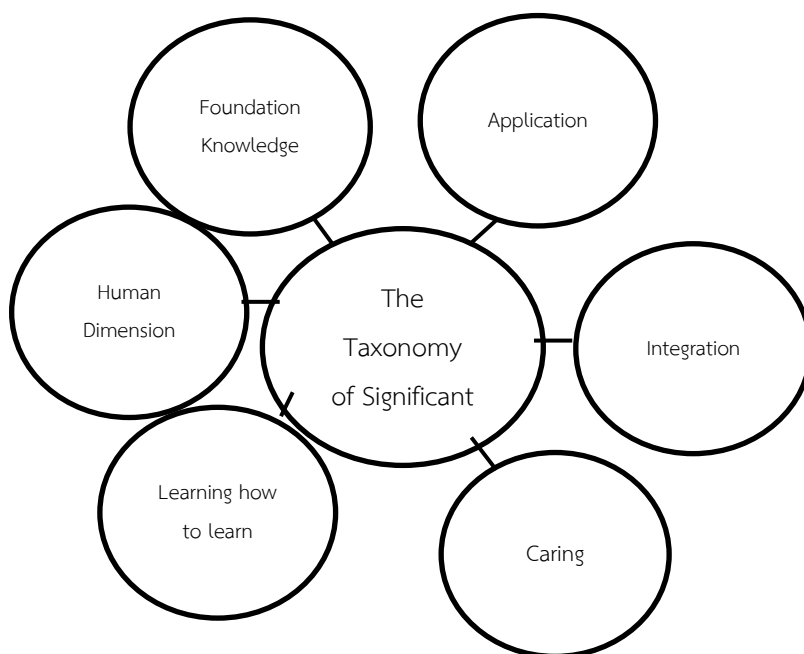

ภาพ 2 รูปแบบกิจกรรมการสอนดนตรี

ส่วนในภาพ 3 เป็นภาพของ Fink's Taxonomy of Significant Learning โดยอาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรม ได้ดำเนินการกิจกรรมตามรูปแบบการเรียนรู้ได้ดังนี้

1. ความรู้พื้นฐาน (Foundation Knowledge) สิ่ง que ผู้เรียนได้เรียนจากห้องเรียน ผู้เรียนเข้าใจและจดจำได้ ได้แก่ ข้อมูลสารสนเทศ แนวคิด (Idea) นักศึกษาใช้องค์ความรู้พื้นฐาน และองค์ความรู้ที่ได้รับจากรายวิชาเรียน ในชั้นเรียน รวมถึงการทราบถึงจรรยาบรรณวิชาชีพครู การพัฒนาบุคลิกภาพ พฤติกรรม โดยนักศึกษาจะปฏิบัติตน ให้มีความเรียบร้อย การใช้ภาษาในการสื่อสาร และสามารถเป็นแบบอย่างให้กับผู้เรียนได้สอดคล้องกับแนวคิด ของแบนดูรา (Bandura) ซึ่งเป็นนักจิตวิทยาการเรียนรู้ทางสังคมที่กล่าวถึงการสร้างค่านิยมและจริยธรรมของเด็กนั้น

คือ การที่เด็กได้เรียนรู้ในลักษณะของการลอกเลียนแบบจากครูผู้สอนไม่ว่าจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจทั้งในด้านการพูด ภาษา พฤติกรรม และบุคลิกภาพ (พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์, 2556, หน้า 175)

ภาพ 3 Fink's Taxonomy of Significant learning

ที่มา: ดัดแปลงจาก เนาวนิตย์ สงคราม (2557, หน้า 35)

2. การประยุกต์ (Application) คือ การนำความรู้หรือทักษะการคิด เช่น คิดสร้างสรรค์ คิดอย่างมี วิจารณญาณมาใช้ในการจัดการสถานการณ์หรืองานต่างๆ นักศึกษาได้นำเอาหลักการ แนวคิด และองค์ความรู้ที่มีอยู่ และที่ได้รับในชั้นเรียน มาเป็นวัตถุดิบในการนำมาคิดออกแบบและสร้างสรรค์กิจกรรมให้เกิดเป็นสิ่งที่น่าสนใจให้มากขึ้น

3. การบูรณาการ (Integration) โดยการเชื่อมโยงแนวคิดบุคคล และความจริงในชีวิต การเข้าใจในการ เชื่อมโยงเหตุและผล การที่นักศึกษาได้เข้าใจบริบทผู้เรียนในชุมชน ทำให้การออกแบบกิจกรรมการสอนดนตรี ออกมาเป็นรูปแบบของแนวคิดกิจกรรมที่ต้องบริบทผู้เรียนในชุมชนเป็นฐานแนวคิดของกิจกรรมครั้งนี้ รวมถึงการนำเอา ทักษะการบรรเลงที่มีอยู่มาจัดรูปแบบการสอนทั้ง 2 รูปแบบ ทั้งพื้นฐานทักษะดนตรีโดยทั่วไป สำหรับผู้เรียนที่ยังไม่มี พื้นฐาน และผู้เรียนที่มีพื้นฐานทักษะการบรรเลงมาแล้ว เป็นต้น

4. การเรียนรู้ในมิติของตนเองและผู้อื่น (Human Dimension) การค้นพบตนเองและนำมาใช้กับสังคมและ การเรียนรู้การทำงานกับผู้อื่น เมื่อได้มีการออกแบบแผนกิจกรรมที่เหมาะสมแล้ว จึงทำการจัดแบ่งหน้าที่ในการทำ กิจกรรม นักศึกษาได้แบ่งกลุ่มการสอนออกเป็น 4 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มจะแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้อีก 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มที่สอน กิจกรรมพื้นฐานดนตรีสำหรับผู้เรียนที่ไม่มีพื้นฐาน และกลุ่มที่สอนการบรรเลงเครื่องดนตรี และวงดนตรีสำหรับผู้เรียน

ที่มีพื้นฐานการบรรเลงแล้ว จากการแบ่งกลุ่มดังกล่าว นักศึกษาจะทราบถึงศักยภาพและความสามารถของตนเองตามความถนัดและความชำนาญการสอนของแต่ละรูปแบบหรือมีเครื่องดนตรีที่เป็นเครื่องเอกของตนเองอยู่ด้วย จึงดำเนินการสอนในกลุ่มที่สอนผู้ที่มีพื้นฐานการบรรเลงแล้ว เป็นต้น

จากการแบ่งนักศึกษาเป็นกลุ่มใหญ่ออกเป็น 4 กลุ่ม นักศึกษาจะทำการผลัดกันมาทำกิจกรรมทุกวันเสาร์ตลอดทั้งวัน เนื่องจากมีข้อจำกัดของระยะทางในการเดินทางมาของนักศึกษามีระยะทางไกล ดังนั้น จึงได้วางแผนในการผลัดเปลี่ยนกลุ่มมาสอน ซึ่งในแต่ละสัปดาห์กลุ่มที่ไปดำเนินการกิจกรรมมาแล้วจะต้องสรุปงานและประชุมมอบหมายงานให้กลุ่มต่อไปดำเนินการต่อ

5. การพัฒนาความรู้สึก (Caring) ความมั่นใจ ความสนใจตระหนักในคุณค่า (Value) จากการพัฒนาดังกล่าวนี้นี้ เกิดผลลัพธ์ของกิจกรรมคือ ในกรณีเมื่อนักศึกษาที่ไดลงมือดำเนินการกิจกรรม มีบางส่วนที่อยู่ในกลุ่มต่างๆ ในบางสัปดาห์มีการมาติดตามงานด้วยตนเอง โดยที่สัปดาห์นั้นไม่ใช่หน้าที่ของกลุ่มตนเอง สอดคล้องกับหลักธรรมแบบสังคหวัตถุ 4 ด้านอรรถจริยา คือ การสงเคราะห์และประพฤตินสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น (84000 พระธรรมชั้น, 2546) การที่นักศึกษาเกิดผลลัพธ์การเรียนรู้ด้านคุณธรรม จริยธรรมดังกล่าว เนื่องจากนักศึกษาเกิดความผูกพัน ทุ่มเทพาหนะที่ของตนเอง และต้องการให้กิจกรรมมีความต่อเนื่อง และต้องการให้งานเกิดผลสัมฤทธิ์ที่มีประสิทธิภาพให้มากที่สุด จากสิ่งที่เกิดขึ้นเป็นผลลัพธ์ของการเรียนรู้จากกิจกรรมนี้ในด้านของจิตผูกพัน และแรงบันดาลใจ สอดคล้องกับแนวคิดของ วิจารณ์ พานิช (2556, หน้า 7) ที่ได้กล่าวว่า ครูที่ดีจะมีแรงบันดาลใจ เห็นคุณค่าต่อชีวิตของศิษย์ นักศึกษาที่เมื่อลงมือดำเนินการกิจกรรมไปแล้ว นักศึกษาเกิดความใส่ใจผู้เรียนจากการติดตามผลการสอน และเกิดการคาดหวัง (Expectancy) รวมถึงการเห็นคุณค่า (Value) และผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่าเป็นการเรียนรู้ในมิติที่ลึกซึ้งไม่ได้คือการพัฒนาทางจิตใจและความรู้สึกเชิงลึก (Intrinsic Motivation)

หลังจากการดำเนินการกิจกรรมดังกล่าวไปแล้ว นักศึกษาได้เห็นศักยภาพของตนเองในความสามารถด้านการถ่ายทอดทักษะความรู้ทางดนตรีให้กับผู้เรียนในชุมชน เกิดความมั่นใจที่จะนำความรู้ความสามารถของตนเองไปเผยแพร่และถ่ายทอดต่อไปยังผู้เรียนในชุมชนอื่นๆ ต่อได้ โดยนำเอาประสบการณ์ที่ได้รับจากกิจกรรมไปปรับใช้ และนักศึกษาเห็นคุณค่าในตนเองที่มีประโยชน์ได้พัฒนาเยาวชนในชุมชนให้มีศักยภาพทางดนตรีที่ดีขึ้น และนักศึกษาสามารถเข้าใจบทบาทของความเป็นครู ทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดี และดำเนินการปฏิบัติตามหลักจรรยาบรรณวิชาชีพครูสอดคล้องกับข้อบังคับคุรุสภาว่าด้วยแบบแผนพฤติกรรมตามจรรยาบรรณของวิชาชีพ พ.ศ. 2550 โดยคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (2550) ข้อ 5 ว่าด้วยครูต้องมีวินัยในตนเอง พัฒนาด้านด้านวิชาชีพ บุคลิกภาพและวิสัยทัศน์ให้ทันต่อการพัฒนาด้านต่างๆ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ด้านการเป็นแบบอย่างที่ดี ศึกษาหาความรู้ พัฒนาด้าน และพัฒนางานแสวงหาเทคนิควิชาชีพที่พัฒนาให้ก้าวหน้าและเป็นที่ยอมรับ เป็นต้น ผลที่ได้จากการลงมือปฏิบัติ และเกิดความเชื่อมโยงองค์ความรู้ที่ได้รับด้านคุณธรรมจริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพครูที่เคยได้เรียนในชั้นเรียน โดยเชื่อมโยงซึ่งกันและกันและเข้าใจบทบาทคุณค่าของตนเองได้มากที่สุด

6. การพัฒนาทักษะในการที่จะให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเอง (Learning How to Learn) ในการดำเนินการกิจกรรมการสอน นักศึกษาได้มีการพัฒนากระบวนการถ่ายทอดการสอนในรูปแบบของตนเอง โดยการคิดค้นหาวิธีการให้ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะให้มีประสิทธิภาพ ดังนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการดำเนินการสอนของนักศึกษา

โดยแต่ละกลุ่มหาเทคนิคและวิธีการ หรือหลักการทางจิตวิทยา มาปรับใช้ในการถ่ายทอดการสอนดนตรีให้ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะได้มากที่สุด

จากการดำเนินกิจกรรมการสอนดนตรีของนักศึกษาใช้ระยะเวลาในการดำเนินกิจกรรมกว่า 2 เดือน ซึ่งมีการสรุปผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนในด้านที่ได้อบรมความรู้และทักษะดนตรีจากการแสดงเพื่อสรุปผลสัมฤทธิ์โดยรูปแบบการแสดงประกอบไปด้วย ด้านทักษะการบรรเลงด้วยวงดนตรีของผู้เรียน และการร้องเพลงของผู้เรียนโดยมีนักศึกษาบรรเลงประกอบให้ นอกจากนี้ยังมีการแสดงเต้นรำอื่นๆ ที่เป็นผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมด้านอื่นๆ ในศูนย์เยาวชนหรือสถานศึกษาที่ร่วมแสดงด้วย เป็นการสร้างแรงบันดาลใจ และให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าในตนเอง โดยใช้ดนตรีเป็นจุดเด่นให้ตนเองสามารถสร้างศักยภาพและโอกาสที่ดีให้กับตนเองได้ในอนาคต ส่วนในด้านผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมการสอนดนตรีของนักศึกษาที่เข้าร่วมกิจกรรม ได้รับการพัฒนาในด้านของคุณธรรมจริยธรรมในด้านของความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพในที่สุด การเสียสละและบทบาทหน้าที่ในฐานะครูจรรยาบรรณวิชาชีพครู

บทสรุป

สำหรับแนวทางการพัฒนานักศึกษาด้านคุณธรรมและจริยธรรมผ่านกิจกรรมทางดนตรีนอกสถานที่ ผู้เขียนในฐานะที่เป็นอาจารย์ผู้สอนในรายวิชาจริยธรรมสำหรับครูดนตรี ได้นำเสนอแนวทางของการออกแบบกิจกรรมนอกสถานที่ เพื่อที่จะให้นักศึกษาในรายวิชาได้เกิดการพัฒนาด้านสอดคล้องกับผลการเรียนรู้ 5 ด้าน ตามกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรีที่กำหนดไว้ในหลักสูตร การที่ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาผลการเรียนรู้ทั้ง 5 ด้านแบบบูรณาการ ได้แก่ 1) ด้านคุณธรรม และจริยธรรม จากการนำแนวคิดแบบอริยสัจ 4 มาวิเคราะห์การดำเนินงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ของกิจกรรม และการรับบทบาทหน้าที่ครูในกิจกรรมการสอนดนตรีนอกสถานที่ ตอบสนองต่อหลักสูตรสังคมศาสตร์ 4 ด้านอัตถจริยา คือ การสงเคราะห์และประพฤตินสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น และจรรยาบรรณวิชาชีพครูที่ประพฤตินเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้เรียน 2) ด้านความรู้ นักศึกษาสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากในชั้นเรียนในรายวิชาต่างๆ ไปประยุกต์ใช้จริง 3) ด้านทักษะทางปัญญา นักศึกษาได้รับประสบการณ์จากการทำงานจริง มีการเรียนรู้และใช้องค์ความรู้และทักษะในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม 4) ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ นักศึกษาเกิดประสบการณ์จากการร่วมงานกันเป็นกลุ่ม การใช้ทักษะความสัมพันธ์กับบุคคลและหน่วยงานภายนอกที่ร่วมกิจกรรม 5) ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข นักศึกษาฝึกฝนทักษะการคิดวิเคราะห์หลักการ และทฤษฎีที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติดำเนินกิจกรรมตามรูปแบบต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และ 6) ด้านทักษะพิสัย นักศึกษาได้แสดงศักยภาพในการแสดงดนตรีภายใต้ขอบเขตที่เป็นโจทย์ให้ตอบสนองต่อความท้าทายในการบรรเลงดนตรี

จากแนวทางของการจัดกิจกรรมนอกสถานที่เพื่อพัฒนาด้านคุณธรรมจริยธรรมให้กับนักศึกษา อาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของนักศึกษาที่จะต้องได้รับความรู้ที่หลากหลายและบูรณาการความรู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิชาชีพของนักศึกษา การเป็นอาจารย์ผู้ควบคุมกิจกรรมจึงต้องมีแนวคิดสร้างสรรค์ในการออกแบบกิจกรรมที่มุ่งเน้นให้นักศึกษาได้รับการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมสอดคล้องกับความเป็นตัวตนหรือเอกลักษณ์ของนักศึกษา

ดนตรี เช่น การประยุกต์กิจกรรมการแสดงดนตรี การสอนดนตรี และการกำหนดเป้าหมายและวัตถุประสงค์ให้มีความสอดคล้องกัน โดยนำเอาแนวทางการจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ 21 ที่มุ่งเน้นผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการลงมือทำ (Learning by Doing) และกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้และความสนใจในกิจกรรมที่จัดขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2558). ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง มาตรฐานคุณวุฒิระดับปริญญาตรี สาขาศิลปกรรมศาสตร์ พ.ศ. 2558. สืบค้น พฤษภาคม 4, 2564, จาก http://www.mua.go.th/users/tqf-hed/news/data6/Bachelor%20of%20Fine%20and%20Applied%20Arts_m1.pdf/.
- คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2550). ข้อบังคับคุรุสภา ว่าด้วยแบบแผนพฤติกรรมตาม จรรยาบรรณของวิชาชีพ พ.ศ. 2550. สืบค้น พฤษภาคม 4, 2564, จาก http://www.edu.ru.ac.th/images/edu_files/Khurusapha_ethic_2550.pdf.
- ทีศนา แหมมณี. (2556). รูปแบบการเรียนการสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: บริษัท แอคทีฟ พรินท์ จำกัด.
- เนาวนิตย์ สงคราม. (2557). การศึกษานอกสถานที่และการศึกษานอกสถานที่เสมือนเพื่อการเรียนรู้เชิงรุก. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นรชัย ณ วิเชียร, เฉลิมชัย กิตติศักดิ์นาวิน, และนลินันธุ์ ดีสวัสดิ์. (2561, มกราคม-เมษายน). อริยสัจ 4 กับการพัฒนาองค์กร. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธนบุรี, 13(1), 165-174.
- ปาริชาติ ธีระวิทย์. (2561, มกราคม-มิถุนายน). การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมสำหรับนักศึกษาในระดับอุดมศึกษา ในศตวรรษที่ 21. วารสารเทคโนโลยีภาคใต้, 11(1), 31-39.
- พรรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. (2556). ทฤษฎีจิตวิทยาพัฒนาการ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิจารณ์ พานิช. (2556). วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ ในศตวรรษที่ 21 (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: บริษัท ตาต้า พับลิเคชั่น.
- ศูนย์โรงเรียนคุณธรรม. (2558). คู่มือปฏิบัติโรงเรียนคุณธรรม. กรุงเทพฯ: บริษัท สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด.
- 84000 พระธรรมชั้น. (2546). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม (พิมพ์ครั้งที่ 12 พ.ศ. 2546). สืบค้น พฤษภาคม 28, 2564, จาก https://84000.org/tipitaka/dic/d_item.php?i=186.

